

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 85-95

Geliş/Submitted/ Отправлено: 08.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.43393

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,

Tarih Bölümü

mevsile@amasya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5289-8703

DEMOKRAT PARTİ BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE TÜRK ORDUSU HAKKINDAKİ TARTIŞMALAR¹

Öz

Türkiye'nin yakın siyasî tarihinde, ordu-siyaset ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Bu konu tarihçiler, siyaset bilimciler, iktisatçılar, gazeteciler ve diğer akademisyenler tarafından ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır. Bu çalışmalarda arşiv belgeleri, gazete koleksiyonları ve diğer araştırma eserlerde verilen bilgiler kullanılmıştır. Bununla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi ve Zabıt Cerîdesinde de, özellikle bütçe görüşmelerinde bu konunun gündeme geldiği görülmektedir. Buradan elde ettiğimiz bilgilere göre, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında Türk ordusunu ilgilendiren konularda iktidar ve muhalefet partileri arasında bir görüş birliği sağlanmıştır. Ancak, özellikle 1957 yılından itibaren iktidarın bazı uygulamaları, muhalefet sözcüleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Askerî birliklerin sivil inşaat işlerinde çalıştırılmaları, üzerinde en çok tartışılan konu olmuş ve bu durum, Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar sürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ordu-Siyaset İlişkileri, DP Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri, Askerî Birliklerin Sivil İşlerde Kullanılması.

¹ **Cite as/Atıf:** Evsile, M. (2020). Demokrat Parti Bütçe Görüşmelerinde Türk Ordusu Hakkındaki Tartışmalar, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 85-95. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.43393>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

THE DISCUSSIONS ABOUT TURKISH MILITARY FORCES DURING THE DEMOCRAT PARTY BUDGET SESSIONS

Abstract

In the near political history of Turkey, the relation between army and politics occupies an important place. This relationship has been investigated in detail among historians, policy makers, economists, journalists and other academicians. In this study, the knowledge given in archives, newspaper collections and other survey articles has been used. Furthermore, this subject has become a current issue especially during the Budget discussions in the Record Journal of Turkish Grand Assembly and Report Newspaper (Zabıt Cerîdesi). According to the knowledge we reached from these sources, in the first period of the Democrat Party, the ruler and the opposition parties reached consensus about the issues related to the Turkish military forces. However, after the year 1957, there appeared some rejections about the applications of the ruler political party from the opposition political party. The most discussed subject was that the Turkish soldiers were employed to work in civil constructions. These discussions continued till the end of the Democrat Party power.

Key Words: Democrat Party, Army-Politics Relation, Ruler and Opposition political parties Relation during Democrat Party Period, Employment of Turkish Military Forces in civil constructions.

GİRİŞ

Demokrat Parti dönemi ile ilgili olarak tarihçiler, siyaset bilimciler, iktisatçılar, eğitim bilimciler, sosyologlar, dış politika uzmanları, gazeteciler, askerler ve diğer meslek mensupları tarafından pek çok akademik ve popüler tarzda çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla bu dönem, ayrıntıları ile ortaya konulmuştur.

Bunlardan başka, Demokrat Parti'nin iktidarı bir darbe ile terk etmesi olayına bağlı olarak, bu dönemde ordu-iktidar ilişkileri ve bu alanda yapılan çalışmalar özel bir önem taşımaktadır. Siyaset bilimciler tarafından yapılan bir çalışmada, darbeye giden olayların olayların geniş bir tahlili yapılmıştır²; diğer bir çalışmada, Demokrat Parti döneminin siyasî anlayışı öne çıkarılmıştır³. Son zamanlarda bir tarihçi tarafından yapılan çalışmada da, 1950-1954, 1954-1957 ve 1957-1960 yıllarını içine alan dönemlerde Demokrat Parti'nin uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir⁴.

² Ümit ÖZDAĞ; **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2004 (2.Baskı).

³ Süleyman ŞAHİN; "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Siyasî Kültür", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:11, Sayı:41-42, Temmuz-Aralık 2014, s. 247-258.

⁴ Tamer NALBANT; **Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılab

Adı geçen çalışmalar, konu ile ilgili arşiv belgeleri, gazete koleksiyonları ve diğer araştırma eserlerden faydalanılarak yapılmıştır. Anca konu ile ilgili başka kaynaklarda da bilgiler mevcuttur. Bunların başında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi'ne yansıyan bilgiler gelmektedir. Biz de bu çalışmamızda Demokrat Parti dönemindeki bütçe görüşmelerinde Türk ordusu hakkında yapılmış olan değerlendirmeleri bir araya getirerek, konuya küçük bir katkı yapma gayreti içerisinde olduk. Bu bilgileri, Türk ordusu hakkındaki düşünceler, ordunun siyasetten uzak tutulması, ordudaki sağlık hizmetleri, ordu vasıtalarının askerî amaçlar dışında kullanılması ve sonuçları gibi bazı başlıklar halinde aşağıdaki şekilde nakletmek mümkündür.

1- Ordu Millet İlişkileri

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında, Türk ordusunun, Türk milletinin bir parçası ve Türk milletinin de Türk ordusunun gücünün kaynağı olduğu şeklinde görüşler dile getirilmiştir. Ayrıca ordunun gücünün sadece insan kaynağı ile değil, sahip olduğu teknik imkânlarla bağlı olduğu, dolayısıyla ordumuzun teknik kapasitesinin artırılması gerektiği hususları ifade edilmiştir. Bunlardan ilkinde Elazığ milletvekili Şevki Yazman, "... milletlerin müdafaa kudretinin yalnız ordunun insan mevcudu ve hayvan adedi ile ölçülme devre çoktan geçmiştir ... Bugün milletlerin savunma ölçüsü harp potansiyeli denen ve ordu ile beraber millî iktisadı, münakale vasıtaları, yolu ve her şeyden fazla ziraati, sanayi ve maarifi içine alan bir bütündür." sözleriyle ifade etmiştir⁵.

İkinci olarak Erzurum milletvekili Emrullah Nutku, aynı konuda şunları söylemiştir⁶: "Yeni iktidar sefer ordusunu hazırlarken evvelâ sevgi ruhunu, vatan ve memleket aşkını yaşamak ve başarmak bakımından olduğu kadar keyfiyet bakımından da artırılması yolundadır ve bunun yanında insan stoku yerine harp vasıtaları ve malzeme stokları yapmakta ve yapmak azmindedir." Başka bir milletvekili de ordunun millete dayanması gerektiğine şu sözlerle dikkat çekmiştir:

1- Memlekette hayvan kaynaklarını çoğaltmak ve beslemek, piyade ve süvari sınıflarına ehemmiyet vermek lâzım gelecektir.

2- Motorlu vasıtamız yoktur veya az diye kendimizi zayıf görmek zaafından kurtulmuş olacağız.

...Milletin harp kudretini temsil eden ordudur. Bu bakımdan ordu, milletin bir parçasıdır. Binaenaleyh ordu, varlığını ancak millete dayanarak ve milletten beslenerek idame edebilir⁷.

Türk ordusunun önemli bir vasfının halka verdiği eğitim hizmetleri olduğuna dikkat çekilerek "Ordu Türk Köylüsünün Mektebidir" vecizesi söylenmiştir. Okuma yazma bilmeyen askerlerin, kışlalarda açılan kurslarda okuryazar hale getirildikleri hususu üzerinde durulmuştur. İstanbul CHP milletvekili Sami Yaver, "... zaten askerî görev kadrosuna girmiş olan tedris keyfiyeti, sıkı bir programa bağlanacak olursa, ilkokulu olmayan 30 bin köyümüzden ordu kadromuza iltihak edecek binlerce gencin iki sene zarfında okuryazar bir hale getirilmek bahtiyarlığı temin edilmiş olacaktır" sözle-

Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

⁵ Şevki YAZMAN (Elazığ); 20.02.1951, **Tutanak Dergisi (9.Dönem)**, Cilt5, s.208.

⁶ Emrullah NUTKU (Erzurum); 20.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt5, s.302.

⁷ İsmail BERKOK (Kayseri); 23.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt5, s.535.

riyle konuyu gündeme getirmiştir⁸. Burdur DP milletvekili Mehmet Özbey de, *“Ordumuz Türk köylüsünün mektebi, üniversitesidir. Köylünün askere gitmeden önceki zaman ile döndüğü zaman arasında fark vardır”* sözleriyle ordunuz eğitim fonksiyonuna dikkat çekmiştir⁹.

Türk ordusunun diğer bir özelliğinin de, ülkenin gelişmesinde lokomotif rol oynadığı tespiti yapılmış olmasıdır. Türk milletinin, millî inkılablarını ordusuna medyun olduğu ifade edilerek, *“Ayakta duran bir neslin inkişaf etmemiş olan dinamizmini, müsmir bir duruma intikal ettirmek ... Yurduna ve camiasına karşı yapılacak fedakârlığı, feragati, sevgi ve bağlılığı temin eden mukaddes bir bilgi ocağıdır”* şeklindeki sözlerle tamamlanmıştır¹⁰. Başka bir milletvekili ise, *“... istiklâl ve Cumhuriyetimizin yegâne garantisini teşkil eden ordumuz”* sözleriyle düşüncelerini açıklamıştır¹¹.

2- Ordunun Siyasetten Uzak Tutulması

Demokrat Parti iktidarında ordu ile ilgili konuşulan konulardan biri de ordunun siyasetten uzak tutulması hususu olmuştur. Bu konuda değişik yıllarda, özellikle eski asker olan milletvekilleri ve Başbakan tarafından görüşler ifade edilmiştir. Bu konuşmalarda, siyasetle uğraşan orduların başarısızlıklarından örnekler verilerek kesinlikle ordunun siyasetten uzak tutulması hususu üzerinde durulmuştur. Konuyu ilk defa gündeme getiren kişi, Kütahya DP milletvekili Asım Gündüz olmuştur: *“Türk ordusunun çok yüksek vasıflarından birisi de meslek ve vazife aşkıdır. Vazifesinden başka şeylerle iştigal etmez. Siyasetle iştigal eden orduların memleketlerine yaptıkları zararları Türk ordusu çok iyi takdir eder.”* sözleriyle Türk ordusuna olan güvenini dile getirmiştir¹². Aynı oturumda konuşan Bolu DP milletvekili Fahri Belen, *“... son asırlarda orduların mağlûbiyetlere uğralarının başlıca sebepleri, sevk ve idarenin fenalığı, eğitim noksanı, teşkilât ve teslihatta kemiyeti keyfiyete tercih eden zihniyet ve orduların politikaya karışmalarıdır”* sözleriyle siyasete karışan orduların başarısızlığına dikkat çekmiştir¹³.

Bunlardan bir yıl sonra 1953 yılı bütçe görüşmeleri sırasında ordunun siyaset dışı olduğu, Trabzon CHP milletvekili Naci Altuğ tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir¹⁴: *“Millî şuurla, vatan aşkıyla mütecanis bir varlık olan ordumuz her türlü siyâsî cereyanların dışındadır, dışında kalmıştır ve dışında kalacaktır. Orduları siyasete bulaşmış milletlerin perişan ve hazin hallerine dair tarihte yüzlerce misal vardır.”*

Başbakan Adnan Menderes, 1953 ve 1956 yılları bütçe konuşmalarında iki defa bu konuya temas etmiştir. İlkinde, *“Orduya politika karıştırmak ne derecelere kadar tehlikeli ise, her türlü münakaşaların üstünde tutulması lâzımgelen kutsî din mefhumunun ve dinî müesseselerin de gündelik adi politikaların alet ve vasıtası haline getirilmesi de, memlekette yer yer tehlikeler yaratacak bir hareket*

⁸ Sami YAVER (İstanbul); 23.02.1951, TD (9.Dönem), Cilt:5, s.547.

⁹ Mehmet ÖZBEY (Burdur); 23.02.1951, TD (9.Dönem), Cilt:5, s.550.

¹⁰ Sami YAVER (İstanbul); 23.02.1951, TD (9.Dönem), Cilt:5, s.547.

¹¹ Ahmet BAŞİBÜYÜK (Çorum); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s.691.

¹² Asım GÜNDÜZ (Kütahya); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s. 688.

¹³ Fahri BELEN (Bolu); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s. 692.

¹⁴ Naci ALTUĞ (Trabzon); 22.02.1953, TD (9.Dönem), Cilt:20, s. 745.

olur” sözleriyle bu konuya dikkat çekmiş¹⁵; ikincisinde ise, “... nasıl ki, dini siyasete karıştırmamak kararındayız, nasıl ki orduyu siyasete karıştırmamak kararındayız, onun gibi üniversiteyi de günlük politika dışında bırakacağız” sözleriyle ordu, din ve üniversitenin siyasetin dışında tutulması gerektiğine işaret etmiştir¹⁶.

Son olarak Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına konuşan Niğde milletvekili Asım Eren, “ ... orduyu siyasetten uzak tutmak istiyoruz” sözleriyle bu konudaki görüşlere destek olmuştur¹⁷.

3- Orduda Sağlık Hizmetleri ve Veremle Mücadele

Ordu içerisindeki sağlık hizmetlerinin durumu, Demokrat Parti döneminin ilk bütçesi olan 1951 yılından itibaren gündeme gelmiştir. 23 Şubat 1951 tarihli oturumda söz alan İçel DP milletvekili Aziz Köksal, bu konuyu şu sözlerle gündeme getirmiştir¹⁸: “Orduda sıhhi teşkilâta ne kadar ihtimam ederse bunun orduyu o kadar kuvvetlendireceği gayet tabiidir ve eğer ordunun sıhhiye teşkilâtı bu suretle kalırsa nevakısınun ikmâl edilmesine imkân yoktur.” Bu sözlerle ordunun sağlık sistemindeki eksiklikler dile getirilmiştir.

1953 yılından itibaren ordudaki veremli askerlerin durumu üzerinde durulmaya başlanmıştır. Ordudaki veremli askerlerin tebdil-i havaya gönderilmeyip, ordu içindeki sağlık kuruluşlarında tedavi edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁹. Bundan bir yıl sonra Seyhan Demokrat Parti milletvekili Remzi Oğuz Arık, orduda verem vak’alarının çoğaldığını ve konuda gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir²⁰. 1956 yılında Millî Savunma Bakanı, 1940’da veremden ölen asker sayısının 1437 iken, 1950’de bunun 303’e, 1954 yılında 202’ye düştüğü ve ordu bünyesindeki 550 yataklı bir verem hastanesi ile bu alandaki faaliyetlerin devam ettiğini bildirmiştir²¹. 1958 yılında ise, Millî Savunma Bakanı, 1954-1957 yılları arasında verem vak’aları ve ölüm olayları hakkında şu bilgileri vermiştir: 1954 yılında 11.554 verem 202 ölüm, 1955 yılında 9.635 verem 156 ölüm, 1956 yılında 8.720 verem 154 ölüm, 1957 yılında 5.922 verem 106 ölüm²².

1959 yılında ise ordudaki veremli oranının binde 44,6 olduğu bilgisi paylaşılmıştır²³.

4- Orduvelerine Yardım

Orduvelerine bütçeden ödenek ayrılması hususunda bazı milletvekillerinin eleştirileri olmuş; ancak Millî Savunma Bakanı bu işin mevzuata uygun olduğunu söylemiştir. Çorum Demokrat Parti milletvekili 1952 yılı bütçe görüşmelerinde bu konuyu gündeme getirmiştir.

¹⁵ Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul); 18.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.423-424.

¹⁶ Başvekil Adnan MENDERES (İstanbul); 26.02.1956, **Zabıt Cerîdesi (10.Dönem)**, Cilt:10, s.834.

¹⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Asım EREN (Niğde); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.704.

¹⁸ Aziz KÖKSAL (İçel); 23.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt:5, s.559.

¹⁹ Hikmet FIRAT (Malatya); 22.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.757.

²⁰ Remzi Oğuz ARIK (Seyhan); 23.02.1954, **TD (9.Dönem)**, Cilt:28, s.728.

²¹ Devlet Vekili ve Millî Müdafaa vekâleti Vekili Şem’î ERGİN (Manisa); 24.02.1956, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:10, s.671.

²² Millî Müdafaa Vekili Ethem MENDERES (Aydın); 24.02.1958, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.537.

²³ Dursun AKÇAOĞLU (Çankırı); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.725.

Buna göre, Orduvepleri, ordu mensuplarının sosyal münasebetlerini ve meslekî gelişmelerini kolaylaştırmak için açılmıştır. Büyük kışlalardaki tesisler “Orduevi”, şehirlerdeki tesisler “Askerî Gazino” adını taşımaktadır. Bu kurumların finansmanı teberru gelirleri, kendi hasılatı ve üyele-
rinin maaşından yapılan yüzde 1’lik kesintilerden sağlanmaktadır. Ancak bunların ısıtma ve aydınlatma giderleri için her yıl Millî Savunma Bakanlığı bütçesinden ödenek ayrılmaktadır. Bu kurumlar, verdikleri hizmetin karşılığında birinci sınıf otel ve lokanta tarifesi üzerinden ücret alırlarsa, bütçeden ödenek almalarına lüzum kalmayacağı hususu ifade edilmiştir²⁴.

Bu teklife Millî Savunma Bakanı Hulûsi Köymen cevap vermiş; orduveplerinin ısıtma ve aydınlatma giderlerinin bütçe kaynaklarından karşılandığını, bu usûlün eskiden beri böyle uygulandığını ve mevzuata aykırı olmadığını söylemiştir²⁵.

5- Millî Savunma Bakanlığı Bütçelerinde Orduya Selâm Gönderilmesi

Tek Parti döneminde Millî Savunma Bakanlığı bütçelerinin tartışılmadan kabul edildiği gibi bir gelenek uygulanırken²⁶; Demokrat Parti döneminde de Millî Savunma Bakanlığı bütçesi kabul edildiği anda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ordumuza selâmlarını ifade eden önerge-
ler vermeye başlanmıştır. 1955 yılı bütçe görüşmelerinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Demok-
rat Parti grupları adına birer önerge verilmiştir.

Demokrat Parti Grubu adına, Bursa milletvekili H.Köymen, Manisa milletvekili M.Kurbanoglu, Eskişehir milletvekili A.Potuoğlu tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Ba-
şkanlığına verilen 22 Şubat 1955 tarihli önergede, *“Tarihimizi zaferle dolduran ve milletimizin en geniş itimadını sinesinde toplayan kahraman ordumuza, şimdi tasvibedilen Millî Müdafaa bütçesi dolayı-
sıyla, Meclisimizin selâm ve muhabbetlerinin tebliğinin karar altına alınmasını arz eyleriz.”* talebi dile getirilmiştir²⁷.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilen 22 Şubat 1955 tarihli önergenin altında Malatya milletvekili N. Ocakçioğlu, M. Mahmudoğlu ve Tunceli milletvekili A. Bora imzaları bulunmaktadır ve şu şekildedir²⁸: *“Orduya, Meclisimizin selâm, sevgilerinin iblâğına karar verilmesini arz ve teklif ederiz.”*

6- NATO ve ABD’nin Askerî Yardımları

Özellikle Türkiye’nin NATO’ya girişinden sonra Türk ordusunun NATO ile olan ilişkileri gündeme gelmiştir. 24 Şubat 1956 tarihinde Bolu milletvekili Fahri Belen tarafından konu şu sözlerle dile getirilmiştir²⁹: *“Sulhü korumak bakımından yaptığımız ve yapacağımız vazifelerin ehem-
miyeti ve katlandığımız fedakârlıklarla mütenasip bir askerî yardım talep etmek de hakkımızdır. NATO emrine en büyük kara kuvveti tahsis ettiğimiz ve bu kuvvetin NATO kuvvetlerinin üçte biri olduğunu,*

²⁴ Ahmet BAŞIBÜYÜK (Çorum); 21.02.1952, **TD (9.Dönem)**, Cilt:13, s.416.

²⁵ Millî Savunma Bakanı Hulûsi KÖYMEN (Bursa); 24.02.1952, **TD (9.Dönem)**, Cilt:13, s.709-710.

²⁶ Mehmet EVSİLE; **Tek Parti Döneminde Türkiye’de Günlük Hayat**, Hiperlink Yayını, İstanbul, 2020, s.168.

²⁷ 22.02.1955, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:5, s.539.

²⁸ 22.02.1955, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:5, s.539.

²⁹ Fahri BELEN (Bolu); 24.02.1956, **ZC (10.Dönem)**, Cilt:10, s.667.

müttefiklerimizin gözden uzak tutmaları icab eder." Bundan iki yıl sonra Manisa milletvekili Hikmet Bayur, "Amerika bize ordu için epey yardımda bulundu. Çünkü, nihayet ordu şu ve bu ölçüde NATO'nun bir cüz'üdür" sözleriyle Türk ordusunun NATO'nun bir parçası olduğunu ifade etmiştir³⁰. Bunun bir sonucu olarak ordunun muhtelif birliklerinde birçok hizmet ve görevler için Amerikalı uzmanların işbirliği ile kurslar açıldığı; bu kurslara katılan subay ve astsubayların yeni silâhlar hakkında nazarı bilgilerinin arttığı ifade edilmiştir³¹.

NATO'ya girişin ardından ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımlarının gelmeye başlamasının, Türk ordusunun gücünü artıracığı Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir³²: "... kuvvetli bir ordu daimî mesnedini ancak sağlam ve kuvvetli bir iktisat bünyesi teşkil edebilir. Bu hakikati gören dostumuz Birleşik Amerika, yarım böyle bir ordunun elde bulundurulabilmesi imkânlarını da iktisadî bünyemizin kuvvetlendirilmesinde görmüş ve bu sebeple ... askerî yardımlardan başka iktisadî kalkınmamıza yarayacak ehemmiyetli ve geniş yardımlar yapmayı da kabul etmiş bulunuyor." Bu sözlerle Türk ordusunun güçlendirilmesi Amerikan iktisadî yardımlarına bağlanmıştır. Türkiye'nin artık sadece kendi topraklarını korumak durumunda olmadığı, dünya barışının sağlanması için NATO içerisinde yükümlülükleri olduğu; bunun da Türk ordusunun asker sayısının ülkenin takatinin üzerinde olduğu dile getirilmiştir³³. Ancak önceki yıllarda İngiltere, Fransa ve bazı Avrupa ülkelerine yapılan Marshall yardımlarının Türkiye'ye de yapılacağı sözleri tutulmamıştır. Bu yardımlara güvenerek sayısı artırılan Türk ordusunun, ülkenin takatinin üzerine çıktığı hususu tekrarlanmıştır³⁴. Bu konunun nasıl sonuçlanacağı da Bolu milletvekili Fahri Belen tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir³⁵: "Türkiye Cumhuriyeti, nüfusuna nisbetle dünyada en fazla bir kuvveti silâh altında bulunduran bir devlettir. İstiklâlimizi ve dünya sulhünü korumak için katlandığımız bu fedakârlığın, mütevacı bütçemizin ve Amerika'nın bugünkü yardımının takati üstünde olduğunu tebarüz ettirmek isterim."

7- Askerî Vasıtaların İmar İşlerinde Kullanılması

1957 yılından itibaren iktidar ve muhalefet gruplarının ordu üzerindeki iyi niyetlerini ifade etme geleneği bozulmuş; özellikle ordu vasıtalarının askerî amaçlar dışında kullanılmaya başlanması, muhalefetin sert eleştirilerine sebep olmuştur.

Askerî vasıtaların İstanbul ve Ankara'da imar işlerinde kullanılması, ilk olarak 1957 yılın Millî Savunma Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında Hürriyet Partisi Grubu adına konuşan Burdur milletvekili Fethi Çeliikbaş tarafından eleştirilmiştir³⁶.

Bu eleştiriye ilk cevap, Bütçe Encümeni adına konuşan Muğla milletvekili Natık Poyrazoğlu'ndan gelmiştir. Ordu vasıtalarının yol yapımında kullanılmasının aynı zamanda

³⁰ Hikmet BAYUR (Manisa); 21.02.1958, ZC (11.Dönem), Cilt:2, s.258.

³¹ Asım GÜNDÜZ (Kütahya); 24.02.1952, TD (9.Dönem), Cilt:13, s.687.

³² Maliye Bakanı Hasan POLATKAN (Eskişehir); 19.02.1951, TD (9.Dönem), Cilt5, s.208.

³³ Burhanettin ONAY (Antalya); 19.02.1955, ZC (10.Dönem), Cilt:5, s.288.

³⁴ Hikmet BAYUR (Manisa); 19.02.1955, ZC (10.Dönem), Cilt:5, s.298.

³⁵ Fahri BELEN (Bolu); 24.02.1956, ZC (10.Dönem), Cilt:10, s.666.

³⁶ Hürriyet Partisi Meclis Grubu Adına Fethi ÇELİKBAŞ (Burdur); 25.02.1957, ZC (10.Dönem), Cilt:17, s.750.

bir millî müdafaa hizmeti olduğu ifade edilmiştir. Buna göre, ülkemizde normal bütçelerle, ek bütçelerle ve fedakârca gayretlere rağmen yollarımız, savaş halinde ihtiyaca cevap verecek bir seviyeye getirilemediği görülmüştür. Dolayısıyla sadece Ankara ve İstanbul'da birkaç sokak değil; bütün vatan sathına yayılmış olan bu ordu mesaisinin bir vatan müdafaaası olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Vatan sathı, bütün müdafaa sathıdır. Ordunun bu işlemlerle uğraşması, millî savunma ile uğraşması anlamına gelmektedir. Bu çalışmaların takdirle karşılanması gerekir³⁷. Aynı oturumda Devlet Bakanı ve Millî Savunma Bakan Vekili Şem'i Ergin de ordu vasıtalarının yol yapım işlerinde kullanılmasının, bu araçların harp güçlerinde bir eksiklik meydana getirmediğini iddia etmiştir³⁸.

Aynı tartışmalar, 1959 yılı bütçe görüşmeleri sırasında da yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına konuşan Ankara milletvekili İbrahim Saffet Omay, meclisin emrinde olan hükümetlerin ordu birliklerini ve vasıtalarını, subaylarını yıkım ve moloz taşıma işlerinde kullanmaktan çekinmeleri gerektiğini dile getirmiştir³⁹. Buna karşılık Bütçe Komisyonu üyesi Rize milletvekili İzzet Akçal, "ordu vasıtalarının hattâ ordunun muayyen bir talim ve terbiyeden sonra imar işlerinde çalıştırılmasını suret-i mutlakada yerinde görmekteyim ... Atıl bir vaziyette, talimsiz, eğitimsiz, vasıtaları kullanmaktan aciz bir ordunun muayyen bir sınıfını bulundurmaya artık tahammülümüz yoktur" sözleriyle cevap vermiştir⁴⁰.

Bir muhalefet milletvekili konunun hukukî boyutuna dikkat çekerek ordu birliklerine moloz taşıtmanın kanunlara aykırı olduğunu iddia etmiştir⁴¹. Diğer bir muhalefet milletvekili de askerî vasıtaların vazife harici hiçbir maksatla kullanılmamasını istemiştir⁴². Bunlara karşılık Demokrat Parti Grubu adına konuşan Nevşehir milletvekili Zihni Üner, askerî vasıtaların memleketin imar işlerinde kullanılmasını çok yerinde bir hareket olarak gördüğünü ifade etmiştir⁴³. Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes ise, bu işi bir âmme hizmeti olarak görmüş ve âmme hizmetinin faydalarını şu sözlerle ifade etmiştir⁴⁴: "Âmme hizmetlerine iştirakten şu faydalar temin edilmektedir. Bir defa, bu makineleri kullanmakta olan personelin eğitimi temin edilmekte ve talim, terbiye hakiki iş yerinde yapılmakla, personelin daha vasıflı ve tecrübeli yetişmesi kabil olmaktadır. Bunlar terhis edilince de memleket kalifiye işçi kazanmaktadır. Bundan başka, memleketin muhtelif sahalarda imara medar olmaktadır."

Bu konudaki son tartışma, Cumhuriyet Halk Partisi Elazığ milletvekili Celâl Dora ile İçişleri Bakanı arasında yaşanmıştır. Celâl Dora, yıkım ve moloz taşıma işlerinde İstihkâm birliklerinin çalıştırılmasının doğru olmadığını, bu birliklerin asıl işlerinin mayın döşemek, mayın kal-

³⁷ Bütçe Encümeni Adına Natık POYRAZOĞLU (Muğla); 25.02.1957, ZC (10.Dönem), Cilt:17, s.753.

³⁸ Devlet Vekili ve Millî Müdafaa Vekâleti Vekili Şem'i ERGİN (Manisa); 25.02.1957, ZC (10.Dönem), Cilt:17, s.757.

³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İbrahim Saffet Omay (Ankara); 23.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.514.

⁴⁰ Bütçe Encümeni Adına İzzet AKÇAL (Rize); 23.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.524.

⁴¹ İbrahim Saffet Omay (Ankara); 23.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.526.

⁴² Asım EREN (Niğde); 24.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.704.

⁴³ Demokrat Parti Meclis Grubu Adına Zihni ÜNER (Nevşehir); 24.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.709.

⁴⁴ Millî Müdafaa Vekili Ethem MENDERES (Aydın); 24.02.1959, ZC (11.Dönem), Cilt:7, s.711.

dırmak, çeşitli engeller yapmak, köprüler kurmak olduğunu söylemiştir. Hergün sabahdan akşama kadar inşaat faaliyetlerinde çalıştırılan İstihkâm subay, astsubay ve erlerinin askerî eğitimlerinin eksik kaldığını ifade etmiştir⁴⁵. Bu eleştirilere İçişleri Bakanı Namık Gedik, şu sözlerle cevap vermiştir: “Arkadaşlar, sorarım sizlere, asker yalnız kanun ile kendisine verilen vazifeleri mi yapar?... Bizde ordu birliği nereye giderse sadece talim ve terbiye ile meşgul olmaz. Kanun emretmese dahi, an’anesi onu her çeşit hizmete zorlar, halk onu bağrına basar. Gittiği yerin sosyal hayatına girer, mektebini, çarşısını, okulunu yapar... Ordu harbde memleketi felâketten, yıkımdan korur; sulhte imar ve ihya eder.”

1960 yılı Millî Savunma Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde de bu konudaki tartışmalar devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına konuşan Ankara milletvekili İbrahim Saffet Omay, bir önceki yılda bu konudaki düşüncelerinin değişmediğini, bu yıl da ordu alet ve vasıtalarının moloz taşıma işlerinde kullanılmasına karşı olduklarını söylemiştir⁴⁶. Bu eleştirilere Gaziantep milletvekili Bahadır Dülger cevap vermiştir⁴⁷: “... Millî müdafaa vasıtalarını, topunu tüfeğini değil, fakat harpte icap ettiği zaman yol yapacak, köprü yapacak, tahrip yapacak vasıtalarını Millî Müdafaa Vekâleti ile Nafia Vekâleti birbirleriyle yaptıkları temaslardan sonra imar işlerinde kullanmaya karar vermişlerdir. Buna istinaden ve tam manâsıyla bir talim mahiyetinde olmak üzere bu vasıtalar imar işlerinde kullanılmaktadır. İstanbul, Ankara ve diğer bazı şehirlerin imarında bu vasıtaları yol yapımında kullanıyoruz. Nihayet yol yapımı da millî müdafaa'nın bir kısmıdır. Yollar yapılmamış olsa, memleket iyi bir şekilde müdafaa edilemez.” Tekirdağ milletvekili Demokrat Parti Grubu adına yaptığı konuşmada son sözü söylemiştir⁴⁸: “Şunu kat’iyetle ifade edeyim, iktidarda kaldığımız müddetçe askerî vasıtaları memleketin hizmetinde kullanmakta devam edeceğiz. Bunu kat’î olarak bir kere daha ifade etmek istedim.” Rize milletvekili İzzet Akçal da, eğer muhalefetin ordu vasıtalarının imar işlerinde kullanılmasına itirazı varsa, bir kanun teklifi vererek Türkiye Büyük Millet Meclisine müracaat etmesini tavsiye etmiştir⁴⁹.

Seçimlerde Demokrat Partililerin askerî araçları kullandığı konusunda da tartışmalar görülmektedir. Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, bu konu ile ilgili bir fotoğrafı 24 Şubat 1958 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde gündeme getirmiştir. Bu fotoğrafta, Ankara’daki Uçaksavar kıt’asında kayıtlı, 521606 plaka numaralı ve Demokrat Parti bayrağı çekilmiş G.M.C. marka bir askerî kamyonla Demokrat Parti müşahitlerinin sandık bölgeleri arasında taşındığı tespit edilmiştir. Bu kamyon, Çorum Valisi Cevat Çapanoğlu tarafından, İskilip Demokrat Parti teşkilâtı emrine verilmiştir⁵⁰.

Millî Savunma Bakanı Ethem Menderees, “Seçim propagandası sırasında hiçbir partiye hiçbir

⁴⁵ Dahiliye Vekili Namık GEDİK (Aydın); 27.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.1249-1250.

⁴⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İbrahim Saffet Omay (Ankara); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.330.

⁴⁷ Bahadır DÜLGER (Gaziantep); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.332.

⁴⁸ Demokrat Parti Meclis Grubu Adına Zeki ERATAMAN (Tekirdağ); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.336.

⁴⁹ İzzet AKÇAL (Rize); 22.02.1960, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:12, s.340.

⁵⁰ Osman BÖLÜKBAŞI (Kırşehir); 24.02.1958, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.531.

vasıta tahsis edilmemiştir. Askerî Ceza Kanunu'na göre bu gibi hareketler suç teşkil eder. Seçimden evvel bazı nafia hizmetleri için valilikler emrine motorlu araç verilmişti. Seçim sırasında inzibat kıt'alarının lüzumlu mahallere nakli için vilâyetler emrine motorlu vasıta yardımı yapılmıştı, fotoğrafı gösterilen kamyonlardan ne maksatla istifade edildiği tetkik ve tahkik ettirilecektir. Hadisede suç unsuru görüldüğü takdirde mes'ulleri tecziye edilecektir." sözleriyle cevap vermiştir⁵¹.

Bununla birlikte 1957 seçimlerinde Siirt'te bir şeyhi, bir topçu uçağının bir yerden diğer bir yere propaganda için taşıdığı hususu da bu konudaki diğer bir örnek olay olarak dile getirilmiştir⁵².

8- Diğer Hususlar

Bunlardan biri, 1924-1945 yılları arasında ordunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetimi dışında kalmış olduğu hususudur. Bu konuda Eskişehir milletvekili Ali Fuat Cebesoy, 27 Şubat 1952 tarihli oturumda şu görüşleri dile getirmiştir⁵³: "1924 yılından sonra Genelkurmay Başkanlığının bakanlık şekli lâğvedilmiş ve bir bakanlığa bağlanmayarak müstakil bir hale getirilmişti. Bittabi bu şeklin neticesi olarak Büyük Millet Meclisi'nin murakabesinden yavaş yavaş hariç kalmıştı. Millî Savunma Bakanlığı, savunma bütçesi meclise geldiği zaman bir tavassutluk yapmak gibi bir vaziyete düşmüş ve Meclis-i Âlî de murakabesini arzu ettiği şekilde yapamamıştı. 1945 yılında bu şeklin mahzurlarını takdir etmiş olan hükümet, evvelâ bir kanunla Genelkurmay Başkanlığını, Başbakanlığa ve sonra Millî Savunma bakanlığına bağlayarak, bu suretle savunmanın demokratik hayat içerisinde en doğru şeklini bulmuştur."

Orduya din adamı yetiştirilmesi hususu da gündeme gelen bir konu olmuştur⁵⁴: "... ya İmam Hatip Okullarında yahut İlahiyat Fakültesinden taburdan başlamak üzere, yüzde doksan sekizi Müslüman olan ordu birliklerinin manevî ihtiyaçlarını karşılamak, tatmin ve temin etmek için irşat vazifesi görmek üzere evlâtlarımızın okutulması ordu ihtiyacı için din adamı yetiştirmek zarurîdir."

Bunlardan başka orduya fazla tahsisat ayrılmasının kalkınmayı engellediği⁵⁵, askere gelen gençlerin köylerindeki daha iyi beslendikleri⁵⁶, dünyada gelişen silâh teknolojisine rağmen Türk süngüsünün ne kadar kıymetli olduğunun Kore'de bütün dünyaya gösterildiği gibi hususlarda da görüşler açıklanmıştır⁵⁷.

SONUÇ

Yukardaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki iktidar ve muhalefet grupları arasında Türk ordusunun değeri, millet için önemi ve teknolojik açıdan geliştirilmesi ve güçlendirilmesi hakkında tam bir ittifak vardır. Ordu birliklerinin sağlık şartlarının düzeltilmesi ve ordunun okuryazar yetiştirmek şek-

⁵¹ Millî Müdafaa Vekili Ethem MENDERES (Aydın); 24.02.1958, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.534.

⁵² Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Asım EREN (Niğde); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.702.

⁵³ Ali Fuat CEBESÖY (Eskişehir); 27.02.1952, **TD (9.Dönem)**, Cilt:13, s.975.

⁵⁴ Sırrı ATALAY (Kars); 22.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.745.

⁵⁵ Selim SOLEY (Ankara); 24.02.1959, **ZC (11.Dönem)**, Cilt:7, s.710.

⁵⁶ Cezmi TÜRK (Ceyhan); 22.02.1953, **TD (9.Dönem)**, Cilt:20, s.770.

⁵⁷ Necdet İNCEKARA (İzmir); 23.02.1951, **TD (9.Dönem)**, Cilt:5, s.537.

lindeki eğitim fonksiyonları üzerinde de ittifak hali devam etmiştir. Ancak Türkiye'nin NATO'ya girişiyle, NATO'dan alınan ekonomik imkânların yeterli olup olmadığı hakkında farklı düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Orduyevelerine bütçeden ayrılan ödenekler konusunda, iktidar grubu milletvekillerinin yönelttikleri eleştiriler, Millî Savunma Bakanını bile rahatsız etmiştir.

1957 yılından itibaren iktidar ile muhalefet arasındaki en büyük anlaşmazlık, silâhli kuvvetlerin sivil işlerinde çalıştırılması hususu olmuştur ki, muhalefet milletvekilleri, bu uygulamanın askerî birliklerin eğitimini aksatmakla birlikte, daha da önemli olarak hukuka uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Demokrat Parti milletvekilleri, iktidarda kaldıkları süre içerisinde bu uygulamalara devam edeceklerini söylemişlerdir. Ancak bu sözlerin üzerinden üç ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra bir askerî darbeyle iktidarı bırakmak zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak dergisi ve Zabıt Cerîdesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:5, Ankara, 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:13, Ankara, 1952.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:20, Ankara, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9.Dönem), Cilt:28, Ankara, 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10.Dönem), Cilt:5, Ankara, 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10.Dönem), Cilt:10, Ankara, 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (10.Dönem), Cilt:17, Ankara, 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11.Dönem), Cilt:2, Ankara, 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11.Dönem), Cilt:7, Ankara, 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (11.Dönem), Cilt:12, Ankara, 1960.

Araştırma Kaynakları

Evsile, M. (2020). **Tek Parti Döneminde Türkiye'de Günlük Hayat**, Hiperlink Yayınları: İstanbul.

Nalbant, T. (2019). **Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Özdağ, Ü. (2004). **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayınları: İstanbul.

Şahin, S. (2014). "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Siyasî Kültür", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl:11, Sayı:41-42: 247-258.